

Međuzavisnost dostupnosti, gospodarstva i revitalizacije hrvatskih otoka

Zoran Stiperski

Geografski odsjek, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb, Hrvatska

Adolf Malić i Dražen Kovačević

Fakultet prometnih znanosti, Zagreb, Hrvatska

SAŽETAK Autori u radu potvrđuju zakonitost prema kojoj previše starog stanovništva u populaciji usporava gospodarski razvoj, a kada prijede polovicu stanovništva područje ili mjesto počinje odumirati. Koristeći porast stanovništva kao pokazatelj revitalizacije oni su pokazali da je taj indikator intenziteta socijalne gustoće i dinamike u korelaciji s gospodarskom razvijenošću i prometnom dostupnošću hrvatskih otoka (stariji od 60 godina u prosjeku čine jednu četvrtinu njihovog stanovništva). U razdoblju između 1981. i 1991. godine samo su rijetka naselja na rijetkim otocima imala porast broja stanovnika, a porast populacije za 500 i više stanovnika otok Krk (naselja Krk, Njivice i Omišalj), otok Lošinj (naselje Mali Lošinj, najveće na hrvatskim otocima), otok Čiovo, otok i naselje Krapanj, otok Rab (naselje Rab s predgradima), te naselja Supetar (na otoku Braču) i Hvar na istoimenom otoku. Analiza pokazuje da proces revitalizacije prvenstveno ovisi o razvijenosti gospodarstva i prometnoj dostupnosti otoka. Od 40 turistički najrazvijenijih naselja na hrvatskim otocima 21 se nalazi na navedenim kvarnerskim otocima, na kojima je i sjedište pet od ukupno osam tvrtki na otocima s liste 500 najvećih hrvatskih tvrtki, Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske iz 1997. godine među sedam razvojnih središta na hrvatskim otocima uvrstila je Krk, Mali Lošinj, Rab, Hvar i Supetar, a sva su na otocima-poluotocima ili velikim prometno dostupnim otocima. Većina ostalih naselja zahvaćena je smanjivanjem stanovništva, odnosno nestajanjem – u bliskoj budućnosti vjerojatno će izumrijeti 25% otočnih naselja.

Ključne riječi: gospodarstvo, prometna povezanost, revitalizacija, stanovništvo, hrvatski otoci.

Primljeno: 21. kolovoza 2000.

Prihvaćeno: 10. siječnja 2001.

1. Uvod

Prema predviđanju Ujedinjenih naroda (World Population Prospects, 1999.: 8) stanovništvo svijeta stari. U narednih pedeset godina značajno će porasti udjel starijih, a smanjit će se udjel djece u stanovništvu svijeta. Tako je 1950. godine udjel starog stanovništva¹ u ukupnome svjetskom stanovništvu iznosio 8,1% i taj udjel neprekinuto raste: do 2000. godine se povećao na 10,0%, a prema predviđanju Ujedinjenih naroda² do 2050. godine narast će na 22,1%. Udjel djece u ukupnom stanovništvu neprekinuto pada. Godine 1950. djeca su činila više od jedne trećine (34,3%) ukupnoga svjetskog stanovništva, da bi 2000. godine taj udjel pao na 29,7%, dok će 2050. godine biti oko jedne petine (19,7%). Iz ovih je podataka razvidno: predviđa se da će 2050. u svijetu biti više starijih ljudi nego djece. Taj obrat za svjetsku populaciju desit će se vjerojatno između 2040. i 2050. godine.

Demografsko stanje u jače razvijenom svijetu³ još više zabrinjava, jer je njegovo stanovništvo još »starije«. Predviđa se da će 2050. godine u ukupnom stanovništvu jače razvijenoga svijeta biti 15,3% djece i 32,5% starijih. To je daleko nepovoljnije nego 2000. (18,2% djece : 19,5% starijih), jer znači da će broj starijih koji je danas približno jednak broju djece biti više nego dvostruko veći od broja djece. Obrat od više djece i manje starijih na manje djece i više starijih u stanovništvu jače razvijenoga svijeta zbio se upravo između 1995. i 2000. godine.

Pogledajmo sada podatke za Hrvatsku. U Hrvatskoj je prema popisu stanovništva provedenom 1991. godine u ukupnom stanovništvu bilo 19,4% djece i 17,5% starijih (Brčić, 1995.; Wertheimer-Baletić, 1997.). Usporedimo li Hrvatsku s jače razvijenim svijetom vidjet ćemo da u hrvatskom društvu ima nešto manje djece: godine 1990. u jače razvijenom svijetu bilo je 20,6% djece i 17,7% starijih. Otočno je stanovništvo starije od prosjeka hrvatskog živilja. Godine 1991. u ukupnom stanovništvu hrvatskih otoka bilo je 23,2% starog (Lajić, 1997.; Podgorelec, 1997.). Toliki udjel starog stanovništva (sa 60 i više godina života) jače razvijeni svijet imat će, prema procjeni, negdje 2013./2014. godine. Usporedba kazuje: hrvatski su otoci za gotovo četvrtinu stoljeća ispred jače razvijenog svijeta u tom općem trendu povećanja udjela starog u ukupnom stanovništvu.

¹ Pod starim stanovništvom razumijeva se stanovništvo staro 60 i više godina.

² Ujedinjeni narodi u predviđanju kretanja stanovništva nude tri različite projekcije: nisku varijantu, srednju varijantu i visoku varijantu. Prema tome, UN ne predviđaju kretanje populacije s jednim brojem nego nude prostor između niske i visoke varijante. U cijelom radu, kada ćemo koristiti predviđanja UN, uzet ćemo predviđanja srednje varijante.

³ Ujedinjeni narodi rabe podjelu svijeta na jače razvijene regije i slabije razvijene regije. Jače razvijene regije čine Sjeverna Amerika, Japan, Europa, Australija i Novi Zeland. U slabije razvijene regije spadaju pak Afrika, Latinska Amerika i Karibi, Azija (osim Japana) i Oceanija. Prema tome, Europa je dio jače razvijenog svijeta pa se u toj grupaciji nalazi i Hrvatska.

Ove smo demografske podatke i njihove tendencije u idućih 50 godina iznijeli zbog sagledavanja jedne važne i neumitne činjenice: *svijet stari i suočava se s golemim problemom starenja*. Starenje stanovništva postat će jedan od glavnih svjetskih gospodarskih problema. Problematika starenja stanovništva stavlja se na posebno važno mjesto u strateškim istraživanjima za potrebe predviđanja gospodarskih kretanja gdje se uspoređuju tri glavne jezgre svijeta – Sjeverna Amerika, Zapadna Europa i Japan. U tim se strateškim istraživanjima navodi da će SAD za 30 do 40 godina imati manje starog stanovništva nego Japan ili Zapadna Europa što će biti velika konkurentna prednost za Sjedinjene Američke Države. Nazire se bitna zakonitost: *bude li previše starog stanovništva usporava se gospodarski razvoj*. Naime, staro stanovništvo (1) manje štedi, (2) više je usmjereno na potrošnju, (3) manje ga zanima dugoročno ulaganje, nužno za siguran društveni razvoj, itd. (Wertheimer-Baletić, 1999.). Pretpostavimo situaciju: u nekom mjestu djeca čine 5%, a stari ljudi 50% stanovništva. Tko će pokrenuti razvoj? Koliko košta održavanje takve zajednice? Ne desi li se čudo (uvoz obilja mladih), mjesto ima male i vrlo ograničene mogućnosti za gospodarski i društveni razvoj. Mjesto će odumrijeti. Na hrvatskim otocima brojna naselja imaju stanovništvo slične starosne strukture. Tu se nazire treća, slična drugoj, važna zakonitost: *stare zajednice imaju manje mogućnosti za gospodarski i društveni razvoj*. Nakon što stanovništvo neke zajednice prijede jednu granicu u prosječnoj starosti, odnosno u dobnoj strukturi, pokreću se procesi odumiranja mjesta i cijelih područja.

Na hrvatskim otocima osjeća se problem ostarjelih društvenih zajednica koje imaju ograničene mogućnosti za gospodarski i društveni razvoj. Posljedica jest: u većini naselja nastupa ili je već nastupila prva etapa – odumiranje. Neka naselja su zašla u drugu etapu – izumiranje. Pred tim je naseljima samo još treća etapa – izumrlost ili nestanak. Malo je otočnih naselja koja održavaju korak s životno aktivnijim naseljima na kopnu. Toliko ih je malo da ćemo ih, kroz članak, vrlo brzo zapamtiti. No, prije detaljnije razrade hrvatskih otoka i potrage za revitalizacijskim⁴ primjerima, treba navesti još jednu zakonitost: *teško je, bolje rečeno nemoguće, razvijati društvenu zajednicu u uvjetima izoliranosti*. Naime, značajan dio uvjeta za gospodarski razvoj naselja na hrvatskim otocima nalazi se u dostupnosti i prometnoj infrastrukturi. Današnje doba volimo često imenovati globalnim dobom. Time želimo naglasiti izvjesnu globalnu isprepletenost. Bez brzih, jeftinih i masovnih razmjena informacija, ljudi i roba ne bi bilo moguće zamisliti doba globalizacije, odnosno globalnog gospodarstva.

2. Hrvatski otoci su gubili stanovništvo u 20. stoljeću

Dvadeseto stoljeće je stoljeće kada su hrvatski otoci gubili stanovništvo. Danas (2000. godine) na otocima živi, prema procjeni, približno 50.000 ili oko 30% sta-

⁴ Revitalizacija ili povratak života ukazat će se rastom stanovništva nakon dužeg razdoblja pada.

novnika manje nego 1900. godine Dakle, proces smanjivanja stanovništva na hrvatskim otocima, što je posljedica (1) iseljavanja i/ili (2) niskog ili negativnog prirodnog kretanja, traje neprekinuto gotovo cijelo stoljeće (Lajić, 1997.; Podgorelec, 1997.). Još u 19. stoljeću hrvatski su otoci bilježili rast svog stanovništva. Tako je u razdoblju od 1880. do 1910. godine pučanstvo hrvatskih otoka poraslo sa 140.000 na 175.000, odnosno povećavalo se prosječnom godišnjom stopom rasta od 1,2%. Tih je 175.000 stanovnika bio vrh naseljenosti hrvatskih otoka. Ta razina naseljenosti se održavala do 1921. godine kada je broj stanovnika⁵ bio isti s nul-tom stopom rasta. Nakon Prvoga svjetskog rata stanovništvo se počinje smanjivati. To se smanjivanje odvijalo različitim tempom. Tako se osrednjom brzinom smanjivao broj stanovnika – godišnji pad od 0,5% – u razdoblju između dva svjetska rata, u Drugome svjetskom ratu i neposredno nakon njega, odnosno između 1921. i 1948. godine kada se broj stanovnika smanjio za 22.000, od 175.000 na 153.000. Slijedi kratko razdoblje (1948.–1953.) usporenijeg pada stanovništva – godišnji pad od 0,2%. Tada počinje razdoblje brzog i dugotrajnog smanjivanja stanovništva – pravi egzodus – kada se stanovništvo smanjilo za 41.000 ili za 27%. To dugotrajno intenzivno smanjivanje otočne populacije trajalo je od 1953. do 1981. godine kada se stanovništvo smanjilo sa 151.000 na 111.000. Prosječna stopa godišnjeg pada stanovništva u razdoblju od 1953. do 1971. godine iznosila je 0,9%, da bi od 1971. do 1981. godine bila veća (1,4%) a smanjivanje broja otočana još intenzivnije. Dakle, razdoblje od 1971. do 1981. godine bilo je najpogubnije za otočno stanovništvo u 20. stoljeću. To je doba (1953.–1981.) intenzivne industrijalizacije, deruralizacije i urbanizacije (Malić, 1983.). Kopnjeni gradovi su tražili stanovništvo. Gospodarstvo na otocima je, uglavnom, zaostajalo za obalom. Prvi stidljivi počeci turizma u Hrvatskoj, nakon Drugoga svjetskog rata, javili su se poslije 1965. godine kada je proces smanjivanja stanovništva već uzeo maha.

Poljoprivreda je već ranije bila oslabila i nije nudila dobru mogućnost za eventualno rastuće stanovništvo. Proces smanjivanja otočnog stanovništva trajao je od 1921. do 1981. godine, kada se napokon zaustavio, nadajmo se stalno. Naime, broj stanovnika na hrvatskim otocima (zbirno) rastao je od 1981. do 1991. godine. U desetogodišnjem razdoblju povećao se broj stanovnika za 5.000 sa 111.000 na 116.000. Godišnji rast iznosio je 0,5%. Kasnije ćemo vidjeti zašto se to desilo. Potrebno je pričekati popis stanovništva koji će se provesti 2001. godine. Tada će se uvidjeti hoće li se tendencija porasta otočnog stanovništva nastaviti ili je to bilo samo kratko razdoblje demografskog oporavljanja. Pretpostavke su brojne. U tom međupopisnom razdoblju trajao je rat i desila su se brojna preseljavanja stanovništva. Rat je ostavio neke posljedice preseljavanja stanovništva.

Pretpostavimo da je možda došlo do iseljavanja osoblja i obitelji pripadnika bivše JNA s hrvatskih otoka na kojima je JNA imala vojna uporišta poput Lošinja, Visa ili Lastova. S druge pak strane, brojni hrvatski prognanici i izbjeglice napustili su

⁵ Točnije, na hrvatskim je otocima 1910. godine živjelo 174.633, a 1921. godine 174.703 stanovnika što je 70 stanovnika ili za 0,04% više.

svoj rodni kraj i preseljavali se na slobodna područja Hrvatske. Hrvatski su otoci bili slobodna područja.⁶ Na nekim otocima – poput Lošinja i Unija – naselili su se izbjegli i prognani Hrvati. Prema tome, pretpostavke su brojne. Naime, mehanizam industrijalizacija otoka, koji je povećao broj stanovnika Krka, oslabio je od 1991. do 2001. i za pretpostaviti je da se na temelju njega ne može više očekivati istovjetan rast, pogotovo ne brži. Porast otočnog stanovništva jedino može ponuditi drugi mehanizam – doseljavanje hrvatskih prognanika i izbjeglica. Naravno, pod uvjetom da je doseljavanje hrvatskih prognanika i izbjeglica bilo intenzivnije nego iseljavanje osoblja i obitelji pripadnika JNA.

3. Kvarner dobiva, a sjevernodalmatinsko otočje gubi

Porast stanovništva na hrvatskim otocima koji se je zbio između 1981. i 1991. godine nije se podjednako dešavao na cijelom hrvatskom otočju. Zapravo, samo rijetki otoci, još točnije rijetka naselja na rijetkim otocima, bilježili su porast broja stanovnika. U tim rijetkim naseljima je povećanje broja stanovnika bilo podosta visoko, toliko visoko da je moglo poništiti smanjenje broja stanovnika zabilježeno u većini otočnih naselja. Tu treba naglasiti da je stanovništvo većine otočnih naselja već ostarjelo i dugi niz godina izloženo procesu smanjivanja tako da u tim naseljima i nema više što puno nestajati.

Procesi kretanja stanovništva jako se razlikuju na četiri otočne skupine ili otočja (arhipelaga) na koje se otoci dijele (Nacionalni program razvitka otoka, 1997.). Četiri otočne skupine jesu: kvarnersko,⁷ sjevernodalmatinsko,⁸ srednjodalmatinsko⁹ i južnodalmatinsko¹⁰ otočje. Ukupan rast stanovništva na hrvatskim otocima između 1981. i 1991. godine iznosio je 5.400 stanovnika. Na kvarnerskom otočju porast je iznosio 5.100 stanovnika, tj. sa 31.200 (1981.) na 36.400 (1991.). Dakle, u tom razdoblju porast je iznosio 16,5% odnosno godišnja stopa porasta bila je 1,6%. Već iz ovog podatka vidi se da većinu rasta broja stanovnika hrvatskih otoka donosi kvarnersko otočje. Druga otočna skupina koja je bilježila rast bilo je srednjodalmatinsko otočje gdje je stanovništvo poraslo za 1.400 osoba, i to sa 31.000 (1981. godine) na 32.400 (1991. godine). To je porast od 4,5% što daje godišnju stopu od +0,4%. Ostale otočne skupine imale su isti broj stanovnika (južnodalmatinsko otočje) ili pad (sjevernodalmatinsko otočje). Tako je južnodalmatinsko otočje imalo isti broj stanovnika 1981. i 1991. godine – 19.200. Na sje-

⁶ Primjerice, okupacija JNA hrvatskih otoka je završena krajem 1991. godine.

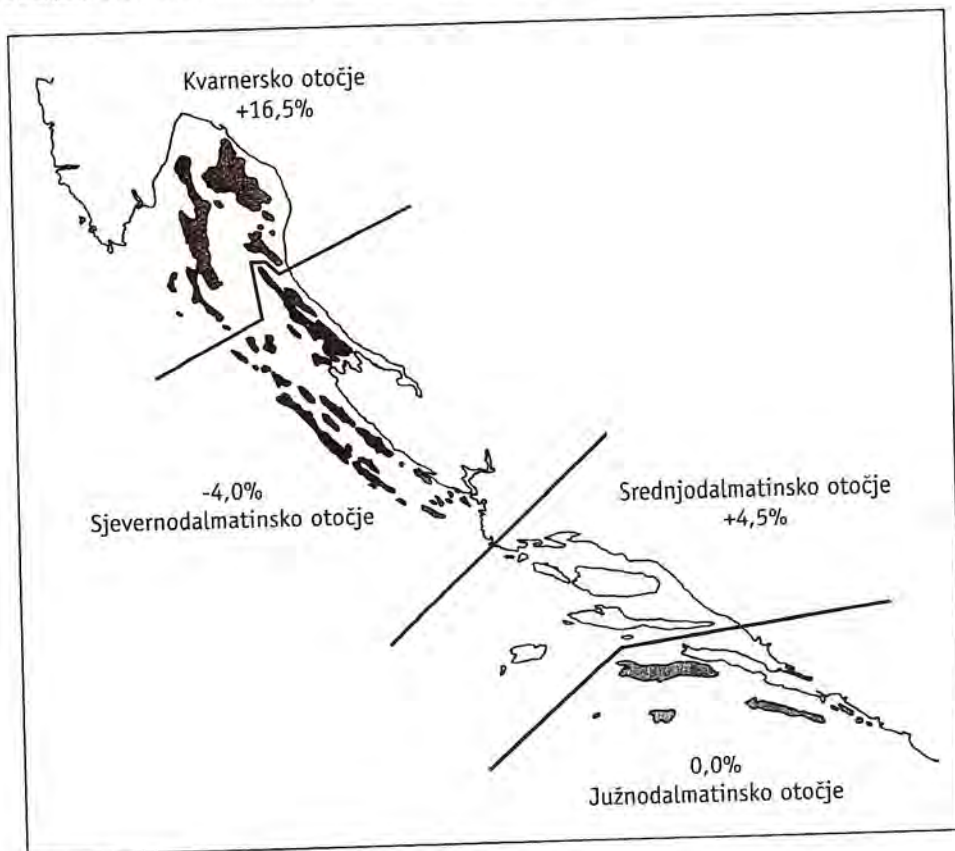
⁷ Kvarnersko otočje čine veći otoci Krk, Cres, Lošinj i Rab i njima pripadajući manji otoci.

⁸ Sjevernodalmatinsko otočje čine veći otoci Pag, Ugljan, Pašman, Dugi otok i njima pripadajući manji otoci.

⁹ Srednjodalmatinsko otočje čine veći otoci Brač, Hvar, Vis i njima pripadajući manji otoci.

¹⁰ Južnodalmatinsko otočje čine veći otoci Korčula, Lastovo, Mljet i njima pripadajući manji otoci.

Grafikon 1.
Promjena broja stanovnika četiriju hrvatskih otočnih skupina između 1981. i 1991. godine

vernodalmatinskoj otočnoj skupini proces smanjivanja stanovništva traje i dalje. Populacija ovoga otočja smanjila se od 1981. do 1991. godine za 1.200 stanovnika (sa 29.300 na 28.100). To je bio pad stanovništva za 4,0% ili godišnje za 0,4%. Prema tome, glavna razlika dešavala se na relaciji kvarnersko i sjevernodalmatinsko otočje. Porast stanovništva na hrvatskim otocima možemo gotovo u potpunosti zahvaliti, uz manji doprinos srednjodalmatinskoga otočja, kvarnerskom otočju, dok sjevernodalmatinsko otočje jedino bilježi pad – ako jcdinicu analire čine cijele otočne skupine (grafikon 1.).

4. Omišalj, Njivice, Krk, Mali Lošinj, Krapanj, Supetar i Hvar doživljeli su glavni boom između 1981. i 1991. godine

Samo je nekoliko otoka bilo između 1981. i 1991. godine zahvaćeno revitalizacijom. Stanovništvo otoka Krka se najviše povećalo u spomenutom razdoblju. U tih

deset godina stanovništvo otoka Krka povećalo se s 13.300 na 15.700¹¹ stanovnika, tj. za 2.300 stanovnika ili 17%.¹² I drugi je otok s najvećim porastom stanovništva također kvarnerski – Lošinj. Broj stanovnika otoka Lošinja porastao je za 1.200 žitelja – od 6.700 na 7.900. Relativno, porast je bio čak malo veći nego na otoku Krku, jer je ukupan porast iznosio 18% (spram 17% na otoku Krku). To su jedina dva hrvatska otoka koja su imala porast za više od 1.000 stanovnika. Ovdje valja spomenuti još dva otoka koja su zabilježila porast stanovništva od 1981. do 1991. godine. To je srednjodalmatinski otok Čiovo kojemu je broj stanovnika porastao za 600 ili za čak 28% žitelja, sa 2.200 (1981. godine) na 2.800 (1991.). Broj stanovnika kvarnerskog otoka Rab porastao je u ovih deset godina za 300 – od 8.500 (1981. godine) na 8.800 (1991.) ili 4%.¹³ Stanovništvo ostalih otoka kretalo se od malog porasta do pada. Broj stanovnika na ostalim većim otocima je stagnirao ili smanjen. I 1981. i 1991. godine podjednak su broj stanovnika imali otoci Cres, Brač i Hvar, a ostali su – Pag, Ugljan, Pašman, Dugi otok, Murter, Vis, Korčula, Mljet – zabilježili smanjenje stanovništva.

Od otočkih naselja najveći apsolutni porast stanovništva u razdoblju od 1981. do 1991. godine imao je Mali Lošinj.¹⁴ Njegov je broj stanovnika porastao za 1.300 – sa 5.200 na 6.600. To je rast od 25%. Inače, Mali je Lošinj najveće naselje na hrvatskim otocima. Drugi najveći apsolutni porast imalo je naselje Krk, koje je poraslo za 900 osoba (sa 2.100 na 3.000 stanovnika). Relativno gledajući porast Krka je bio još veći od porasta Malog Lošinja jer se stanovništvo Krka u deset godina povećalo za 46%. Najveći relativni porast (264%) i treći najveći apsolutni porast (850) od 1981. do 1991. godine imalo je naselje Njivice na otoku Krku. To je naselje poraslo s 320 (1981.) na 1.200 (1991.) stanovnika. Naselje susjedno Njivicama je naselje Omišalj koje je također imalo velik porast stanovništva od 600 stanovnika pa je broj stanovnika porastao od 900 na 1.600 što je povećanje od 70%. Sva ova četiri naselja nalaze se na kvarnerskom otočju, i to na otoku Krku (naselja Krk, Njivice i Omišalj) i na otoku Lošnju (naselje Mali Lošinj). Ovim četirima kvarnerskim naseljima s porastom stanovništva trebalo bi još dodati i naselje Rab. Naime, naselje Rab se sastoji od naselja Raba i svojih predgrađa koja se u ovom slučaju vode kao posebna naselja – Banjol i Palit. Kada bi se uzela sva ta tri naselja kao jedno (naselje Rab) – što ne bi bila nekakva greška u usporedbi s,

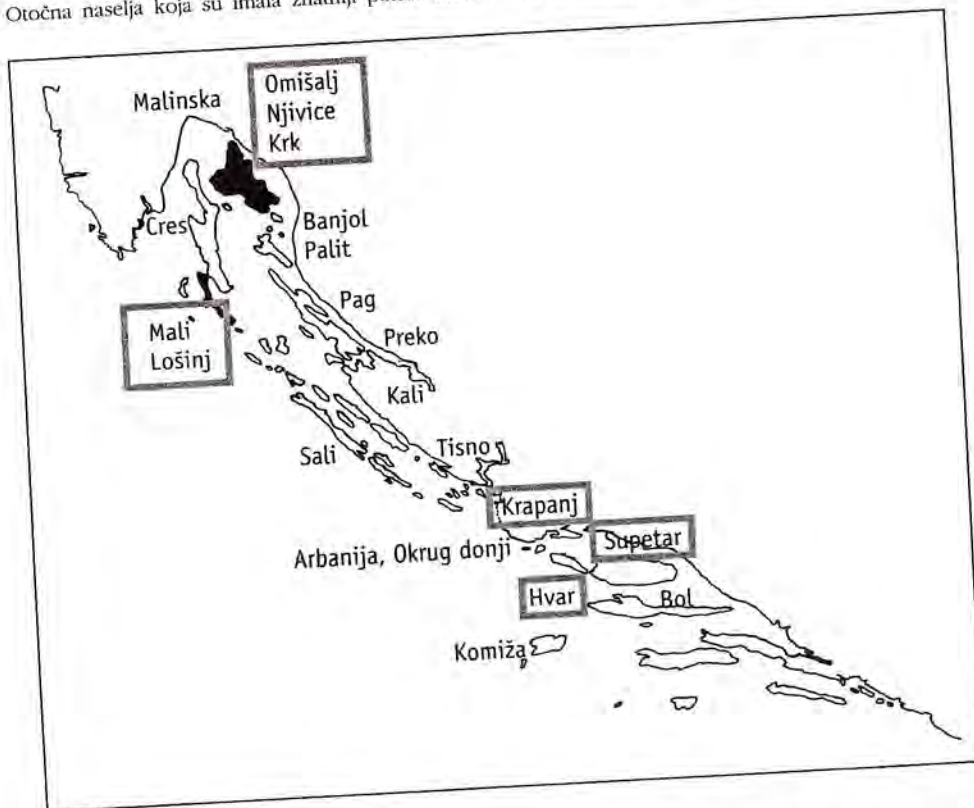
¹¹ Popis je popisivao stanovnike u zemlji i u inozemstvu. Stvarniji broj je broj stanovnika u zemlji što je u ovom slučaju 15.659.

¹² Revitalizaciju stanovništva otoka Krka omogućila je izgradnja mosta, povezivanje s kopnom i razvoj kao prigradskog naselja Rijeke, izradnja zračne luke Rijeka, podizanje industrije i luke za naftu u Omišlju, te razvoj turizma.

¹³ Porast stanovništva otoka Raba valja sagledati i u kontekstu duge tradicije turizma i neprekinutog laganog rasta stanovništva.

¹⁴ Povećanje stanovništva Maloga Lošinja posljedica je tradicije gospodarstva (razvijenosti pomorstva, turizma – od zdravstvenog do ekskluzivnog zbog osobitog mikroklimatskog položaja, trgovine i lokacije vojske), privlačnosti zbog demografske veličine, te trajektne i zračne povezanosti (ima aerodrom) s kopnom i otocima.

Grafikon 2.
Otočna naselja koja su imala znatniji porast stanovništva u razdoblju između 1981. i 1991. godine

primjerice, naseljima Krk i Mali Lošinj – tada bi i naselje Rab mogli ubrojiti u naselja koja su imala porast broja stanovnika od nekoliko stotina ili desetak postotaka.

U drugim dijelovima hrvatskog otočja, na dalmatinskim otocima, broj naselja s većim porastom stanovništva je manji. Najveći je porast među njima zabilježio mali sjevernodalmatinski otok Krapanj koji je 1981. godine imao 1.800 stanovnika, a 1991. već 2.500 što je porast od 700 stanovnika ili 42%. Tako je naselje Krapanj, jedino naselje na otoku, bilo jedino naselje sa značajnijim porastom stanovništva na sjevernodalmatinskom otočju.¹⁵ Na srednodalmatinskom otočju dva su naselja imala značajniji rast stanovništva između 1981. i 1991. godine. To je naselje Supetar na otoku Braču gdje je bio ostvaren porast od 500 stanovnika – s 2.100 na 2.600 žitelja odnosno 25%. Drugo naselje je naselje Hvar na istoimenom otoku koje je imalo porast od 500 stanovnika, pa je broj stanovnika narastao s 3.100 na 3.600 što je rast od 16%. Na južnodalmatinskom otočju nijedno naselje nije imalo

¹⁵ Razloge porasta stanovništva otoka Krapanj čine neposredna blizina kopna i većega grada – Šibenika.

značajniji porast stanovništva. Ovaj značajniji porast stanovništva znači da je naselje trebalo zabilježiti apsolutni rast veći od 500 stanovnika.

Sada smo izdvojili naselja i otoke koji su imali veći porast stanovništva. Tih nekoliko naselja i otoka su glavni »krivci« za izvjestan osjećaj revitalizacije hrvatskih otoka koji bi se mogao steći na temelju kretanja ukupnog broja stanovnika na hrvatskim otocima između 1981. i 1991. godine. Ali, većina tog porasta odnosi se na malobrojna naselja i otoke, dok je gro ostalih naselja i dalje zahvaćen smanjivanjem stanovništva, odnosno nestajanjem. Na temelju rezultata popisa stanovništva možemo pretpostaviti da će podosta naselja na hrvatskim otocima izumrijeti (Nejašmić, 1991.). Predviđa se da će od ukupno 303 naselja na hrvatskim otocima vjerojatno u bliskoj budućnosti izumrijeti njih 76 ili 25%. Dakle, čak svako četvrto otočno naselje demografski će nestati. Ostatak će samo zidine kuća i ruševine. Nijedna otočna skupina nije imuna na ovaj trend.

Tako će na kvarnerskom otočju, koje je od svih otočnih skupina zabilježilo najveći porast stanovništva između 1981. i 1991. godine, od 115 naselja izumrijeti čak njih 36 ili 31%. Zanimljivo je da kvarnersko otočje ima najveći udjel naselja koja će izumrijeti od svih ostalih otočja. Na srednjodalmatinskom će otočju vjerojatno uskoro izumrijeti 21 naselje (od 77) ili 27%. Na sjevernodalmatinskom otočju će vjerojatno izumrijeti 21% naselja odnosno 16 od ukupno 75 naselja. Najmanje naselja će izumrijeti na južnodalmatinskom otočju gdje će vjerojatno izumrijeti 3 naselja od ukupno 36, što čini 8%.

No, sada ćemo dati drugi prostorni pogled na naselja koja će izumrijeti. Tako će na unutarnjim otocima izumrijeti daleko manji broj naselja, nego na vanjskim otocima. Na unutarnjim otocima će izumrijeti 11% ili 19 naselja od ukupno 167. Na vanjskim otocima izumrijet će 57 naselja od 136 što je čak 42%. Dakle, gotovo polovica naselja na vanjskim otocima će uskoro izumrijeti odnosno demografski nestati. Ili, više će naselja izumrijeti u unutrašnjosti otoka, nego na njegovoj obali: od 140 otočnih naselja uz more izumrijet će ih 18 (13%), a od 163 naselja u unutrašnjosti otoka izumrijet će ih 58 (36%).

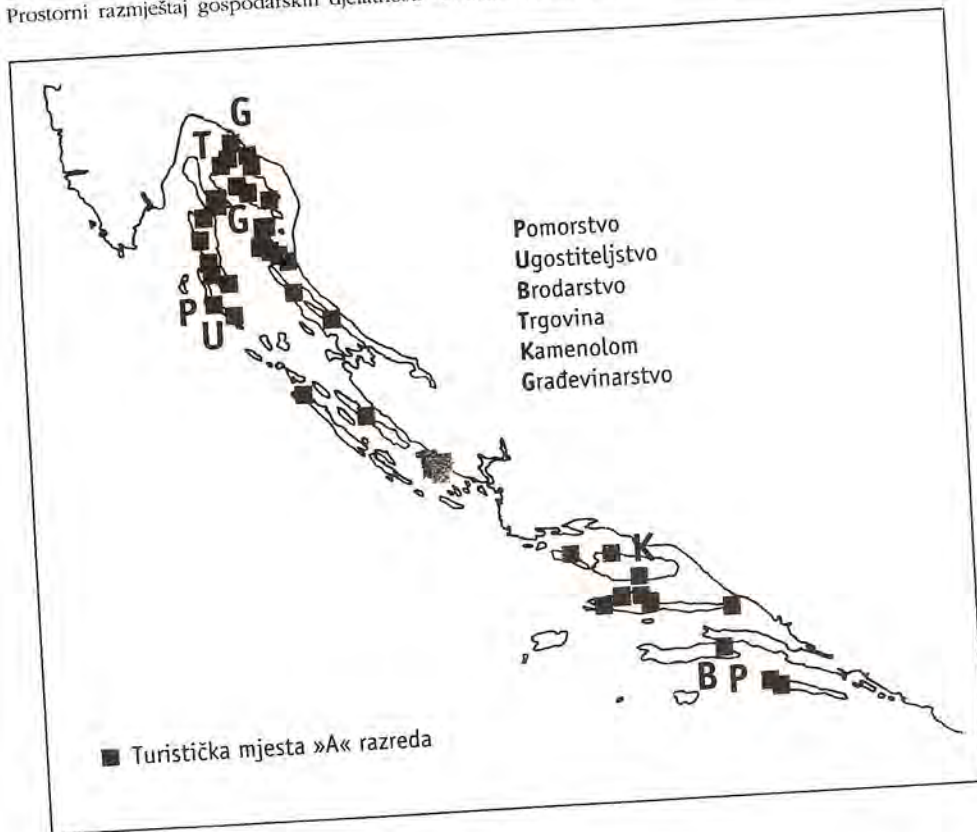
Sada smo dobili jasan uvid koja će naselja izumrijeti i koja su naselja imala zadovoljavajući porast stanovništva u međupopisnom razdoblju između 1981. i 1991. godine. Zašto je tome tako? U objašnjenju ove pojave morat ćemo se ponajviše osvrnuti na razvijenost gospodarstva i prometnu dostupnost otoka (Stiperski, 1991.; Malić, 1994.).

5. Prostorni raspored gospodarstva

Gospodarska je struktura hrvatskih otoka složenija nego što se misli (Šonje, 1994.). Turizam je samo jedna od djelatnosti kojom se bave otočani. Otočani se bave i drugim djelatnostima poput poljoprivrede, vinogradarstva i vinarstva. More osim turista donosi i mogućnost brodarstva odnosno moreplovstva te ribarstva.

Ne smije se smetnuti s uma i sveprisutna i nezaobilazna industrija. Dakle, struktura gospodarstva hrvatskih otoka je šarena. Krenimo s turizmom.

Grafikon 3.
Prostorni razmještaj gospodarskih djelatnosti hrvatskih otoka krajem 1990-ih godina

Prema Strategiji razvitka Hrvatske turistička naselja su razvrstana u četiri razreda: A, B, C i D razred. Prvi razred su dobila najuređenija i turistički najaktivnija naselja – bolje reći turistički najnaprednija. Pogledamo li prostorni raspored turističkih naselja »A« razreda na hrvatskim otocima uočiti ćemo njihovu koncentraciju na kvarnerskom otočju. Otok s najviše turističkih naselja »A« razreda u Hrvatskoj jest otok Krk čijih je sedam naselja svrstano u taj razred: Omišalj, Njivice, Malinska, Šilo, Krk, Punat i Baška. Kvarnersko otočje je načičkano takvim naseljima. Tako otok Cres ima šest turističkih naselja »A« razreda. Na otoku Rabu ima pet, a na Lošinjku tri naselja prve turističke kategorije. Dakle, od 40 turističkih naselja »A« razreda na hrvatskim otocima njih 21 ili 53% nalazi se na kvarnerskom otočju. Ostalih 19 naselja raspršeno je na sjevernodalmatinskom, srednjodalmatinskom i južnodalmatinskom otočju. Izvjesna koncentracija takvih turističkih naselja primjetna je na zapadnom dijelu otoka Hvara gdje se nalaze četiri turistička naselja

»A« razreda. Inače, cijeli otok Hvar ima pet takvih naselja, ali je to peto naselje locirano na samom istočnom kraju otoka. Druga koncentracija turističkih naselja »A« razreda nalazi se na otoku Murteru. Treća, uvjetno rečeno, koncentracija je na zapadnom kraju otoka Mljeta – na području Nacionalnog parka – gdje su locirana dva turistička naselja »A« razreda. Veliki otoci imaju po jedno ili dva turistička naselja »A« razreda: Pag – 2, Dugi otok – 1, Pašman – 1, Brač – 2 i Korčula – 1.

Razvijenost gospodarstva pokušat ćemo prikazati pomoću jednoga podatka: sjedište tvrtke koja se nalazi na listi 500 najvećih u Hrvatskoj. Godine 1997. od tvrtki koje su se nalazile na listi 500 najvećih u Hrvatskoj na hrvatskim je otocima svoje sjedište imalo njih osam. Djelatnost tih tvrtki je bila različita: građevinarstvo, ugostiteljstvo, brodogradnja, trgovina, kamenolom i pomorstvo (promet). Sva sjedišta se nalaze na većim otocima. Glavna koncentracija je na otoku Krku na kojem sjedište imaju tri tvrtke: dvije građevinske tvrtke iz Krka i Omišlja, te jedna trgovačka iz Malinske.¹⁶ Činjenica da među ovim poduzećima nije nijedna turistička tvrtka posljedica je tipične značajke hrvatske turističke privrede: usitnjenosti i razlomljenosti zbog čega gotovo i nema većih turističkih firmi. Tako se turizam odvija unutar manjih tvrtki (hotela, pansiona, agencija) koje nisu na listi 500 najvećih. Primjerice, jedna od rijetkih većih turističkih tvrtki jest porečka Plava laguna koja se nalazi na dotičnoj listi. Mali Lošinj je jedino otočno naselje koje je sjedište dviju tvrtki s liste 500 najvećih. U Malome Lošinju sjedište imaju: Lošinjska plovidba, poznati pomorski prijevoznik, i jedna ugostiteljsko-turistička tvrtka. Od osam najvećih tvrtki na hrvatskim otocima njih pet se nalazi na kvarnerskom otočju: tri na otoku Krku i dvije na otoku Lošinju. Ostale tri najveće tvrtke nalaze se na dalmatinskim otocima Braču i Korčuli. U naselju Pučišća na otoku Braču sjedište je tvrtke koja se bavi vađenjem poznatog bračkog kamena (kamenolom), a na otoku Korčula imaju sjedište dvije tvrtke: u naselju Blatu jedna tvrtka koja se bavi proizvodnjom brodova i u naselju Korčuli je sjedište Mediteranske plovidbe, tvrtke koja se bavi uslugama pomorskog prometa. Dakle, more omogućuje zaradu kroz turizam, pomorstvo, brodogradnju i lučko-industrijske aktivnosti. Tu treba dodati još neke otočne specifičnosti poput kamena, vina, maslina, i sl. Turizam prati i trgovina te primjerena industrija. Ubrzan demografski, turistički i privredni rast potiče razvoj građevinarstva – slučaj građevinarskih tvrtki na otoku Krku.

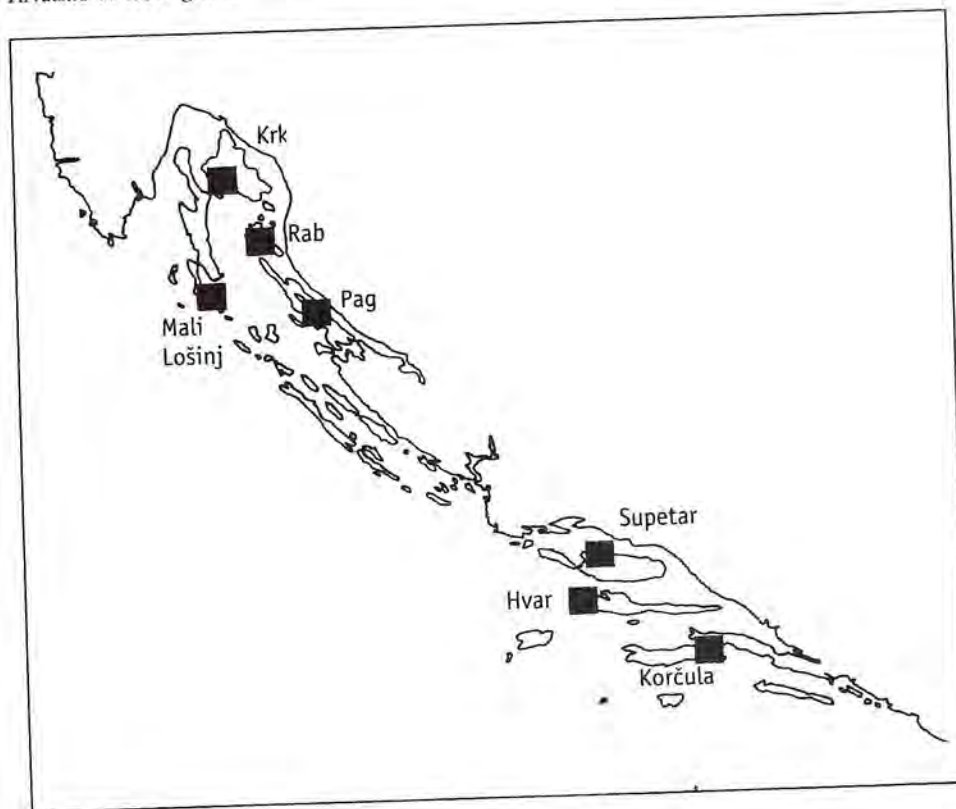
6. Razvojna središta hrvatskih otoka

Strategija i Program prostornog uređenja Republike Hrvatske iz 1997. godine izdvojili su sedam naselja kao razvojna središta na hrvatskim otocima. To su tri na-

¹⁶ Valja napomenuti da se u Omišlju na otoku Krku nalaze još dva važna postrojenja – DINA (petrokemijska industrija) i JANAF (Jadranski naftovod) – ali su sjedišta tih poduzeća u Zagrebu.

selja na kvarnerskom otočju – Krk, Mali Lošinj i Rab, naselje Pag na sjevernodalmatinskom, naselje Hvar i naselje Supetar na srednjodalmatinskom, te naselje Korčula na južnodalmatinskom otočju. Dakle, Strategija je razvojnim naseljima utvrdila veća naselja na većim otocima.

Grafikon 4.
Razvojna središta hrvatskih otoka određena Strategijom i Programom prostornog uređenja Republike Hrvatske iz 1997. godine

7. Prometna dostupnost

Strategija i Program prostornog uređenja Republike Hrvatske iz 1997. godine podijelili su hrvatske otoke u tri skupine: (1) prostor otoka-poluotoka, (2) veliki otoci i (3) srednje veliki i mali otoci. Te su skupine utvrđene i otoci razvrstani temeljem prometne, cestovne, dostupnosti otoka. U prvoj skupini otoka – prostor otoka-poluotoka – su oni otoci koji imaju uobičajeni pristup automobilima kao i na ostalom državnom teritoriju. Pojednostavljeno, to su otoci koji su s kopnom povezani mostom. Drugu skupinu otoka – velike otoke – čine otoci čiji povremeni posjetitelji trpe destimulativne mjere pri dolasku osobnim vozilima. Drugačije,

riječ je o otocima s redovitom trajektnom vezom – trajektne veze su same po sebi pomalo destimulativne zbog čekanja, cijene i reda vožnje. U trećoj skupini otoka – srednje veliki i mali otoci – su otoci sa zabranom ili veoma destimulirajućim mjerama pristupa stranih posjetitelja osobnim vozilima. Tih je zabrana, donekle, pošteđeno lokalno stanovništvo.

Prvu skupinu otoka, koji su zbog cestovne povezanosti s kopnom pomoću mosta na neki način poluotoci, čine otoci: Krk, Pag, Vir, Murter i Čiovo. U drugoj skupini otoka s trajektnim vezama s manje ili više destimulativnih mjera su otoci Cres, Lošinj, Rab, Ugljan, Pašman, Dugi otok, Šolta, Brač, Hvar, Vis, Korčula, Lastovo i Mljet. U treću skupinu otoka s vrlo destimulativnim mjerama ili zabranom pristupa automobilom spadaju: Unije, Susak, Ilovik, Silba, Olib, Premuda, Molat, Sestrunj, Iž, Žirje, Drvenik, Biševo, Šipan, Lopud i Koločep. U četvrtoj skupini otoka su svi ostali s još lošijom dostupnošću.

8. Zaključci

1. Za revitalizaciju otoka nužan je dobar gospodarski temelj. Gospodarski temelj za hrvatske otoke može biti turizam, pomorstvo, brodogradnja, industrija, kamenolomi, poljoprivreda...
2. Prednost, odnosno veće mogućnosti opstanka, imaju veći otoci jer su veći gospodarski subjekt. Prednost imaju i otoci bliži kontinentu zbog jeftinije i brže veze sa kopnom. Najveće prednosti imaju otoci koji su povezani s kopnom mostom. Nužnost za otok je povezanost s kopnom trajektom. Jedino otoci vrlo bliski kopnu mogu, uvjetno, egzistirati bez trajekta poput otoka Krapnja. Mali aerodromi znatno pridonose boljoj prometnoj dostupnosti i shodno tome povećavaju prednost otoku.
3. Na otocima prednost imaju središnja i razvojna naselja, odnosno veća gradska naselja. To se podudara s kopnom. Doba globalizacije nije doba malih sredina, kolikogod globalizacija zvuči kao da se uvećavaju mogućnosti manjih sredina, odnosno smanjuju neprednosti. Stvarnost je ipak drugačija, i veća naselja dobivaju još veće prednosti.
4. Izumrijet će brojna naselja na hrvatskim otocima – oko 25%. Najviše će naselja izumrijeti na malim otocima, na udaljenim otocima i otocima bez trajektne veze (naravno i mosta). Posebno će izumiranju biti izložena naselja u unutrašnjosti otoka.

Literatura i izvori

1. Brčić, Karmen (1995.): Demografsko stanje i procesi u Hrvatskoj. – U: **Starost i starenje – Izazovi današnjice : zbornik radova**. – Zagreb : Ministarstvo rada i socijalne skrbi Republike Hrvatske, etc., str. 145–156.
2. Lajić, Ivan (1997.): Suvremena demografska problematika jadranskih otoka. – U: Nenad Starc, Marija Kaštelan-Macan i Silvana Čurlin (ur.): **Nacionalni program razvitka otoka**. – Zagreb : Ministarstvo razvitka i obnove Republike Hrvatske, str. 13–32.
3. Malić, Adolf (1983.): Urbanizacija i infrastrukturna opremljenost sela u SR Hrvatskoj. – **Sociologija sela**, Zagreb, 21 (1983) 79–81: 139–150.
4. Malić, Adolf (1994.): Geoprometni aspekti strategije razvoja hrvatskih otoka. – U: Goran Crnošija (ur.): **Simpozij Strategija održivog razvitka hrvatskih otoka, Hvar, 19.–21. svibnja 1994. : zbornik radova**. – Hvar : Ministarstvo pomorstva, prometa i veza Republike Hrvatske, Centar za razvitak otoka, str. 135–140.
5. Nejašmić, Ivo (1991.): Depopulacija istočno-jadranskih otoka i izumiranje kao moguća demografska perspektiva. – **Migracijske teme**, Zagreb, 7 (1991) 1: 77–99.
6. Nacionalni program razvitka otoka (1997.): Radovi sa znanstveno-stručnog skupa i Nacionalni program razvitka otoka / ur. Nenad Starc, Marija Kaštelan-Macan i Silvana Čurlin. – Zagreb : Ministarstvo razvitka i obnove Republike Hrvatske, 733 str.
7. Podgorelec, Sonja (1997.): Starenje na dalmatinskim otocima. Magistarski rad. – Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 125 str.
8. Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981. : Stanovništvo po naseljima, općinama i zajednicama općina. Dokumentacija RZS 553. – Zagreb : Republički zavod za statistiku SR Hrvatske, 1984.
9. Popis stanovništva 1991. : Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima. Dokumentacija RZS 881. – Zagreb : Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 1992.
10. Sošić, Lido (1999.): Krajobrazna osnova i prostorne vrijednosti jadranske obale. – U: Nataša Furlan-Zimmermann i Matija Salaj (ur.): **Krajolik : sadržajna i metodska podloga krajobrazne osnove Hrvatske**. – Zagreb : Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja Republike Hrvatske – Zavod za prostorno planiranje, str. 90–100.
11. Stiperski, Zoran: Industrijska područja Hrvatske s polazišta središnjosti odnosno rubnosti. – **Radovi Geografskog odjela PMF**, Zagreb, 26 (1991) 26: 99–120.
12. Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske (1997.) / urednik Matija Salaj. – Zagreb : Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja Republike Hrvatske – Zavod za prostorno planiranje, 240 str.
13. Šonje, Velimir (1994.): Deskriptivna analiza ekonomske strukture hrvatskih otoka. – U: Goran Crnošija (ur.): **Simpozij Strategija održivog razvitka hrvatskih otoka, Hvar, 19.–21. svibnja 1994. : zbornik radova**. – Hvar : Ministarstvo pomorstva, prometa i veza Republike Hrvatske, Centar za razvitak otoka, str. 51–61.
14. Wertheimer-Baletić, Alica (1997.): Specifičnosti demografskog razvitka u Hrvatskoj i njegove socioekonomske implikacije. – U: Hašim Bahtijari (ur.): **Hrvatska kao socijalna država : zadanosti i usmjerenja**. – Zagreb : Centar za industrijsku demokraciju SSSH, str. 75–83.
15. Wertheimer-Baletić, Alica: Demografske i gospodarske implikacije starenja stanovništva. – U: Alica Wertheimer-Baletić: **Stanovništvo i razvoj**. – Zagreb : Mate, 1999, str. 390–393.
16. World Population Prospects : The 1998 Revision (1999.), Volume I., Comprehensive Tables. – New York : United Nations – Department for Economic and Social Affairs.

Zoran Stiperski

Department of Geography, Faculty of Natural Sciences and Mathematics, University of Zagreb, Zagreb, Croatia

Adolf Malić and Dražen Kovačević

Faculty of Transportation, University of Zagreb, Zagreb, Croatia

Interdependence of Transport Accessibility, Economy and Revitalization of Croatian Islands

Summary

In the article the authors verify the regularity that too much of the old people in population slow down economic development. When the old people in population of a certain area participate with more than 50%, the area or inhabited place begins to die out. In 1991 the share of old people in the total Croatian islands population was 23,2%. Population growth has been used as an indicator of revitalization and some times as the indicator of social dynamics intensity. This indicator has been in correlation with the economic development and the transport accessibility of the Croatian islands. Between 1981 and 1991 the population growth was recorded in rare settlements on some of the islands. The population growth of 500 and more inhabitants was recorded only on the island of Krk (settlements Krk, Njivice, Omišalj), on the island of Lošinj (settlement Mali Lošinj – the biggest one on the Croatian islands), on the island of Čiovo, on the island of Krapanj (settlement Krapanj), on the island of Rab (settlement Rab with its surrounding inhabited places), and in settlement Supetar (on the island of Brač) and in settlement Hvar (on the island having the same name). The analysis have demonstrated that the process of island revitalization depends primarily on the economic development and transport accessibility. Out of the total of 40 highly developed touristic settlements on the Croatian islands, 21 are located on the previously mentioned Kvarner islands. Out of 500 biggest Croatian firms the headquarters only of eight are located on the Croatian island, and five of them have headquarters on the Kvarner islands. In 1997 the Strategy of Spatial Regulation and Planning of the Republic of Croatia listed the settlements which are developmental centers on the Croatian islands, and on this list of seven developmental centers were Krk, Mali Lošinj, Rab, Hvar and Supetar. All of them have been located on island-peninsulas or on big transport accessible islands. The number of inhabitants in majority of other settlements seems to be decreasing and in the near future 25% of island settlements may die out.

Key-words: economy, transport connection, revitalization, population, Croatian islands.

Received on: 21th August 2000

Accepted on: 10th January 2001

Zoran Stiperski

Département de Géographie, Faculté des Sciences et Mathématique, Université de Zagreb,
Zagreb, Croatie

Adolf Malić et Dražen Kovačević

Faculté des Sciences des Transports, Université de Zagreb, Zagreb, Croatie

L'interdépendance de l'accessibilité, de l'économie et de la revitalisation des îles croates

Résumé

Dans cette communication les auteurs confirment la règle selon laquelle les habitants trop âgés d'une population ralentissent le développement économique, et lorsque leur nombre dépasse la moitié de la population, la région ou la localité commence à dépérir. En utilisant l'augmentation de la population comme indicateur de revitalisation, les auteurs ont montré que cet indicateur d'intensité du dynamisme social est en corrélation avec le développement économique et l'accessibilité aux îles croates par des moyens de transport (les habitants âgés de plus de 60 ans en moyenne forment 23,2% de leur population). Dans la période entre 1981 et 1991, seulement de rares localités sur des îles également rares ont enregistré une augmentation de leurs habitants, or un accroissement de la population de 500 habitants et plus a été enregistré sur les îles de Krk (localités de Krk, Njivice et Omišalj), de Lošinj (localité de Mali Lošinj, la plus grande des îles croates), sur l'île de Čiovo, sur l'île-localité de Krapanj, sur l'île de Rab (localité de Rab et ses alentours), puis dans les localités de Supetar (sur l'île de Braču) et à Hvar, sur l'île du même nom. L'analyse montre que le processus de revitalisation dépend avant tout du degré de développement de l'économie et de l'accessibilité aux îles par des moyens de transport. Sur les 40 localités les plus développées dans le domaine du tourisme des îles croates, 21 se trouvent sur les îles susmentionnées du Kvarner, sur lesquelles se trouve aussi le siège de cinq du total des huit firmes sur les îles, figurant sur la liste des 500 plus grandes firmes croates. La stratégie de l'aménagement de l'espace de la République de Croatie de 1997 a classé parmi les sept centres de développement sur les îles croates: Krk, Mali Lošinj, Rab, Hvar et Supetar, et toutes sont situées sur des îles-presqu'îles et avec d'importants moyens de transport donnant accès aux îles. La plupart des autres localités enregistrent une décroissance de la population, respectivement un dépérissement - 25% des localités des îles dépériront probablement dans un proche avenir.

Mots-clés: économie, liaisons par moyens de transport, revitalisation, population, îles croates.

Reçu: le 21 août 2000

Accepté: le 10 janvier 2001